

บทการแสดงโขนพระราชทาน: ลักษณะเด่นด้านความรวดเร็วและเอกภาพ*

The Royal Khon Performance's Script: Characteristics of The Agility and The Unity

ณัฐกานต์ พลพิทักษ์ (Natthakan Phonphitak)**

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะเด่นของบทการแสดงโขนพระราชทานที่สอดคล้องกับรสนิยมของผู้ชมร่วมสมัย ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะเด่นของบทการแสดงโขนพระราชทานมี 2 ลักษณะ คือ ความรวดเร็วของบทการแสดง และเอกภาพของบทการแสดง

ลักษณะเด่นด้านความรวดเร็วเกิดจากกลวิธี 4 ชนิด คือ การตัดสลับฉาก-การดำเนินเรื่องแบบคู่ขนาน การตัดเหตุการณ์ที่ไม่สำคัญ การปรับลดความยาวของบทการแสดง และการใช้การแสดงแทนการบรรยาย

ลักษณะเด่นด้านเอกภาพเกิดจากกลวิธี 2 ชนิด คือ การมีเนื้อเรื่องที่สมบูรณ์ในแต่ละชุดการแสดง และการทำให้เนื้อเรื่องหลักโดดเด่น ในกลวิธีที่ทำให้เนื้อเรื่องหลักโดดเด่นนั้นพบว่ามี 2 กลวิธีย่อยประกอบอยู่ คือ การตัดเหตุการณ์ย่อยเพื่อให้เนื้อเรื่องโดดเด่น และการชูบทบาทตัวละครเด่น

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “บทโขนพระราชทาน: การสืบทอดและการสร้างสรรค์บทโขนแก่ผู้ชมร่วมสมัย” ผู้วิจัยขอขอบคุณทุนอุดหนุนการศึกษา สำหรับนิสิตระดับปริญญาเอกและโทที่เข้าศึกษาในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นไทย และทุน 90 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช

This article is a part of the M.A. (Thai) thesis named “The Royal Khon Performance: Continuity and Creation of Bot Khon for Contemporary Audience”. The author would like to thank for Graduate Students in Thainess-related Programs and The 90th Anniversary Chulalongkorn University Fund (Ratchadaphiseksomphot Endowment Fund).

** นิสิตหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

E-mail : thai_n.phonphitak@hotmail.com

The Degree of Master of Arts Program in Thai, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.

E-mail : thai_n.phonphitak@hotmail.com

Abstract

This article aims to study the characteristics of Royal Khon Performance's Script that satisfy to the contemporary audience's taste. The analysis shows that there are two key characteristics in the Royal Khon Performance: 1) agility of performance 2) unity of performance.

The characteristics of agility cause of 4 strategies; the punctuated cutting - parallel continuity , unimportant event cutting, reduction in length of script and using the action replace description.

The characteristics of unity causes 2 things are having the complete story in each of episode and making the characteristics story. The strategy to make the characteristics story has 2 strategies are cutting the sub events to make a characteristic story and emphasizing featured characters.

บทนำ

โขนเป็นศิลปะการแสดงนาฏศิลป์ชั้นสูงอันรวมภูมิปัญญาศาสตร์และศิลป์ของไทยหลายแขนงเข้าไว้ด้วยกัน ทั้งวรรณศิลป์ คีตศิลป์ นาฏศิลป์ ทศนศิลป์ และหัตถศิลป์ การแสดงโขนอยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านาน โดยได้มีการปรับการแสดงเพื่อให้เหมาะสมกับรสนิยมของผู้ชมและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการแสดงในแต่ละยุคสมัยและหนึ่งในการแสดงโขนร่วมสมัยที่เป็นที่รู้จักมากที่สุดในปัจจุบันคือ “โขนพระราชทาน”

“โขนพระราชทาน” หรือ “โขนตามแนวพระราชเสาวนีย์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ” เป็นการแสดงโขนที่จัดขึ้นโดยมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มีที่มาจากพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถที่ทรงต้องการให้มีการจัดแสดงโขนโดยรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับโขนจากผู้รู้ผู้มีความสามารถทางโขนอาทิ นักแสดงของกรมศิลปากร ศิลปินแห่งชาติในสาขาต่างๆ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและศิลปะการแสดงของไทย

ในการนี้ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้มีพระราชเสาวนีย์ให้มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ จัดสร้างเครื่องแต่งกายโขนขึ้นใหม่ อีกทั้งให้ศึกษาวิธีการแต่งหน้าโขนที่เปิดหน้าให้สวยงามเหมาะสมแก่การแสดงบนเวทีสมัยใหม่ และให้ส่งเสริมนักเรียนนักศึกษาผู้สนใจแสดงโขนให้มีความรู้ความสามารถยิ่งขึ้นมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ จึงจัดแสดงโขนถวายเป็นปฐมทัศน์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติในมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา 80 พรรษา และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงเจริญพระชนมพรรษา 75 พรรษา เมื่อพุทธศักราช 2550 ในชุดพรหมาศ ฦ หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ซึ่งได้รับความนิยมอย่างสูงจนต้องจัดแสดงซ้ำ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการแสดงโขนให้ประชาชนชมเป็นประจำทุกปี โดยทรงเลือกตอนต่างๆ ที่จัดแสดงด้วยพระองค์เอง (มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ, 2556: 2) มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ จึงแสดงโขนพระราชทานในปีต่อๆ มา รวมทั้งสิ้น 8 ชุดการแสดง ได้แก่

1. การแสดงเฉลิมพระเกียรติ เรื่องรามเกียรติ์ ตอน พรหมาศ เนืองในมหามงคลสมัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา 80 พรรษา และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงเจริญพระชนมพรรษา 75 พรรษา เมื่อวันที่ 25, 27-28 ธันวาคม 2550 ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ซึ่งบรรเลงด้วยวงโยธวาทิต ออกตัวแสดง

2. การแสดงโขน ชุด พรหมาศ เมื่อ 19-21 มิถุนายน 2552 ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย มีทั้งทางโยธวาทิตและทางปีพาทย์

3. การแสดงโขน ชุด นางลอย เมื่อ 23-26 กรกฎาคม 2553 ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

4. การแสดงโขน ชุด ศักดิ์มัยราพณ์ เมื่อ 15-31 กรกฎาคม 2554 ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

5. การแสดงโขน ชุด จอห์นณ เมื่อ 1-30 พฤศจิกายน 2555 ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

6. การแสดงโขน ชุด ศักดิ์กุ่มภรณ์ ตอน โมกษศักดิ์ เมื่อ 24 พฤศจิกายน – 9 ธันวาคม 2556 ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

7. การแสดงโขน ชุด ศักดิ์อินทรชิต ตอน นาคบาท เมื่อ 6 พฤศจิกายน – 5 ธันวาคม 2557 ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

8. การแสดงโขน ชุด ศักดิ์อินทรชิต ตอนพรหมาศ เมื่อ 6 พฤศจิกายน – 6 ธันวาคม 2558 ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

การแสดงโขนพระราชทานได้สร้างปรากฏการณ์ที่น่าสนใจขึ้น คืออัตราการแสดงทุกครั้งจำหน่ายหมดลงอย่างรวดเร็ว และกลุ่มผู้ชมก็ได้จำกัดแต่เฉพาะกลุ่มผู้นิยมโขนมาแต่เดิมเท่านั้น หากแต่มีผู้ที่ไม่เคยชมการแสดงโขนมาก่อนมาร่วมชมกันอย่างเนืองแน่น (จารุณี อารีรุ่งเรือง, 2557: 2) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการแสดงโขนพระราชทานมิได้เป็นเพียงความพยายามในการแสดงโขนตามขนบนิยมโบราณเท่านั้น หากแต่ยังได้ปรับการแสดงให้มีลักษณะร่วมสมัยมากขึ้น โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ประกอบการแสดงอีกด้วย เช่น การใช้พื้นที่เวทีต่างระดับ การใช้ระบบไฮดรอลิกยกพื้นกลางเวที หรือการใช้เทคนิคของแสงและสีเพื่อสร้างอารมณ์และบรรยากาศของเรื่อง เป็นต้น เทคโนโลยีดังกล่าวล้วนมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับการแสดงให้สอดคล้องกับรสนิยมของผู้ชมในปัจจุบัน อันนับว่าเป็นการปรับตัวของศิลปะการแสดงโบราณเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบันได้

เนื่องด้วยในกระบวนการสร้างการแสดงนั้น สิ่งที่เป็นจุดเริ่มต้นการออกแบบองค์ประกอบของการแสดงทั้งหมดคือบทการแสดง ดังนั้นผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า บทการแสดงโขนพระราชทานน่าจะมีลักษณะของการปรับประยุกต์เพื่อให้สอดคล้องกับรสนิยมของผู้ชมร่วมสมัยเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับที่ประเมษฐ์ บุญยะชัย (2560: สัมภาษณ์) ผู้จัดทำบทและกำกับการแสดงโขนพระราชทานกล่าวว่า การแสดงโขนพระราชทานในแต่ละชุดต้องอาศัยบทการแสดงที่ได้รับการปรับปรุงใหม่ทุกครั้ง เพื่อให้การแสดงมีความเหมาะสม นั้นจึงสันนิษฐานได้ว่า บทการแสดงโขนพระราชทานน่าจะมีการปรับบทการแสดงเพื่อให้สอดคล้องกับรสนิยมของผู้ชมร่วมสมัย

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาลักษณะเด่นของบทรการแสดงโขนพระราชทานที่เกิดจากการปรับบทรการแสดง โดยศึกษาเชื่อมโยงกับบทรการแสดงเรื่องรามเกียรติ์ในอดีต เพื่ออธิบายลักษณะของบทรการแสดงที่สอดคล้องกับรสนิยมของผู้ชมร่วมสมัยในด้านความรวดเร็วและความเป็นเอกภาพ

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาลักษณะเด่นด้านความรวดเร็วและความเป็นเอกภาพของบทรการแสดงโขนพระราชทาน

ขอบเขต

ศึกษาบทรการแสดงโขนพระราชทานจากสูจิบัตรการแสดงโขนพระราชทานจำนวน 7 ชุดได้แก่

1. ชุด พรหมาศ จัดแสดงเมื่อ 19-21 มิถุนายน 2552
2. ชุด นางลอย จัดแสดงเมื่อ 23-26 กรกฎาคม 2553
3. ชุด ศีกมัยราพณ์ จัดแสดงเมื่อ 15-31 กรกฎาคม 2554
4. ชุด จอห์นงน จัดแสดงเมื่อ 1-30 พฤศจิกายน 2555
5. ชุดศึกกุ่มภรณ์ ตอนโมกษศักดิ์ จัดแสดงเมื่อ 24 พฤศจิกายน – 9 ธันวาคม 2556
6. ชุดศึกอินทรีชิต ตอนนาคบาศ จัดแสดงเมื่อ 6 พฤศจิกายน – 5 ธันวาคม 2557
7. ชุดศึกอินทรีชิต ตอนพรหมาศ จัดแสดงเมื่อ 6 พฤศจิกายน – 6 ธันวาคม 2558

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า บทรการแสดงโขนพระราชทานมีลักษณะเด่นที่สอดคล้องกับรสนิยมของผู้ชมร่วมสมัย 2 ลักษณะ คือ ความรวดเร็วของบทรการแสดง และความเป็นเอกภาพของบทรการแสดง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ความรวดเร็ว

ความรวดเร็วเป็นลักษณะที่เด่นที่สุดของบทรการแสดงโขนพระราชทาน เนื่องจากการแสดงโขนพระราชทานเป็นการแสดงที่ให้ความสำคัญกับข้อจำกัดทางด้านเวลา สังเกตได้จากการที่ผู้จัดการแสดงได้วางกรอบกำหนดเวลาในการแสดงไว้อย่างชัดเจน ดังเช่นตัวอย่างจากบทรการแสดงส่วนหนึ่งของโขนพระราชทานชุดศึกอินทรีชิต ตอนพรหมาศ พ.ศ.2558 ที่ระบุไว้ในเว็บไซต์ของ Thai Ticket Major บริษัทเอกชนที่ได้รับมอบหมายให้จัดจำหน่ายบัตรเข้าชมการแสดงโขนพระราชทานเป็นประจำในทุกๆ ปี ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

วันแสดง	เวลา	หมายเหตุ
วันเสาร์ที่ 7 พฤศจิกายน 2558	14.00 น.	รอบประชาชน
	19.30 น.	รอบประชาชน
วันอาทิตย์ที่ 8 พฤศจิกายน 2558	10.00 น.	รอบประชาชน
	14.00 น.	รอบประชาชน

วันแสดง	เวลา	หมายเหตุ
วันอังคารที่ 10 พฤศจิกายน 2558	14.00 น.	รอบนักเรียน
วันพุธที่ 11 พฤศจิกายน 2558	10.00 น.	รอบนักเรียน
	14.00 น.	รอบนักเรียน
วันพฤหัสบดีที่ 12 พฤศจิกายน 2558	10.00 น.	รอบนักเรียน
	14.00 น.	รอบนักเรียน
วันศุกร์ที่ 13 พฤศจิกายน 2558	14.00 น.	รอบนักเรียน
	19.30 น.	รอบประชาชน

ตารางแสดงรอบการแสดงของชุดพหุมาศ พ.ศ.2558

(Thai Ticket Major, 2560)

จากตารางรอบการแสดงข้างต้นทำให้สังเกตได้ว่า ในแต่ละวันที่โซนพระราชทานจัดแสดงโดยส่วนใหญ่จะมีรอบการแสดง 2 รอบ โดยเลือกรอบการแสดง 2 รอบจากเวลาที่ระบุไว้ในตารางแสดง 3 ช่วงเวลา คือ 10.00 น. 14.00 น. และ 19.30 น. แสดงให้เห็นว่า การแสดงโซนพระราชทานมีเวลาการแสดงที่กำหนดไว้ตายตัว และระยะเวลาที่ใช้แสดงในแต่ละรอบก็น่าจะใกล้เคียงกัน เนื่องจากระยะห่างระหว่างรอบการแสดงในแต่ละวันเท่ากันนั่นเอง

ลักษณะการกำหนดเวลาที่ตายตัวดังกล่าว ส่งผลให้ผู้เขียนบทโซนพระราชทานจำเป็นต้องสร้างบทการแสดงเพื่อให้สอดคล้องจำกัดด้านเวลาของการแสดงนั้น ดังที่ประเมษฐ์ บุญยะชัย (2560: สัมภาษณ์) ผู้เรียบเรียงบทและกำกับการแสดงโซนพระราชทานได้กล่าวว่าการแสดงโซนโดยปกติจะใช้เวลา 3-4 ชั่วโมงต่อ 1 ชุดการแสดง แต่โซนพระราชทานมีกำหนดต้องแสดงไม่เกิน 2 ชั่วโมง 30 นาทีและมีพักครึ่งเวลา ผู้สร้างบทการแสดงจึงจำเป็นต้องปรับบทให้เหมาะสมในทุกๆ ครั้ง เมื่อนำบทการแสดงโซนพระราชทานไปศึกษาเปรียบเทียบกับบทการแสดงเรื่องรามเกียรติ์ในยุคก่อนหน้าที่มีเนื้อเรื่องในตอนเดียวกันแล้ว ทำให้เห็นลักษณะของการปรับบทการแสดงภายใต้ข้อจำกัดด้านเวลา โดยสามารถสรุปได้ 4 ลักษณะ คือ การตัดสลับฉาก-การดำเนินเรื่องแบบคู่ขนาน การตัดเหตุการณ์ที่ไม่สำคัญ การปรับลดความยาวของบทการแสดง และการใช้การแสดงแทนบทบรรยาย มีรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 การตัดสลับฉาก-การดำเนินเรื่องแบบคู่ขนาน

บทการแสดงโซนพระราชทานมีลักษณะของการตัดสลับฉากการแสดงจากฉากหนึ่งไปยังอีกฉากหนึ่งอย่างทันทีทันใด โดยมักปรากฏการตัดสลับฉากในเนื้อเรื่องช่วงที่เป็นการดำเนินเรื่องแบบคู่ขนานภายในระยะเวลาเดียวกัน ตัวอย่างเช่น เนื้อเรื่องในตอนที่ขามพุราชทำลายพิธีและพระลักษมณ์ออกรบกับวิรุณมุข ปรากฏเนื้อเรื่องในบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชานิพนธ์รัชกาลที่ 1 ตามลำดับดังนี้

- พระรามสั่งให้ชามพวราชไปทำลายพิธิ
- ชามพวราชไปทำลายพิธิจนสำเร็จ
- ชามพวราชกลับมาทูลพระราม
- พระรามรับสั่งให้พระลักษมณ์ออกไปรบกับวิรุณมุข
- พระลักษมณ์ออกรบกับวิรุณมุข

ส่วนในบทการแสดงอื่นๆ อย่างบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 บทคอนเสิร์ตรามเกียรติ์พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ หรือบทการแสดงโขนกรมศิลปากรมีเนื้อเรื่องแบบเดียวกัน คือปรากฏเฉพาะเนื้อเรื่องในตอนที่พระรามสั่งให้พระลักษมณ์ออกรบและพระลักษมณ์ออกรบ ไม่มีการระบุเนื้อเรื่องในตอนที่พระรามสั่งให้ชามพวราชทำลายพิธิและชามพวราชไปทำลายพิธิเลย ในขณะที่บทการแสดงโขนพระราชนิพนธ์ชุดนาคราช พ.ศ.2557 ปรากฏลำดับของเนื้อเรื่องดังนี้

ฉากที่ 2 พระรามสั่งให้ชามพวราชไปทำลายพิธิซุบศรของอินทรชิต และให้พระลักษมณ์ยกทัพออกรบกับวิรุณมุข

ฉากที่ 3 ชามพวราชทำลายพิธิซุบศรของอินทรชิต

ฉากที่ 4 พระลักษมณ์ออกรบกับวิรุณมุข

เมื่อมองจากลำดับเวลาในเรื่องแล้วก็พบว่า เนื้อเรื่องในตอนที่ชามพวราชทำลายพิธิและเนื้อเรื่องในตอนที่พระลักษมณ์ออกรบเป็นช่วงเวลาเดียวกัน การแสดงโขนพระราชนิพนธ์จึงเลือกจะนำเนื้อเรื่องทั้ง 2 มาวางต่อกันในทันทีเพื่อแสดงลักษณะของการดำเนินเรื่องแบบคู่ขนาน

การตัดสลับฉากและการดำเนินเรื่องแบบคู่ขนานเป็นลักษณะที่ทำให้สามารถดำเนินเรื่องได้อย่างรวดเร็วมากขึ้น เนื่องจากคนในปัจจุบันสามารถเข้าใจลักษณะการตัดสลับเหตุการณ์ดังกล่าวได้ และสามารถเข้าใจภาพที่ปรากฏแบบคู่ขนานได้ ซึ่งแตกต่างจากลักษณะที่ปรากฏในบทการแสดงเรื่องรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ เช่น บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ซึ่งมีการดำเนินเรื่องเป็นเส้นเดียว ไม่มีการดำเนินเรื่องแบบคู่ขนานเหตุการณ์ดังที่ปรากฏในบทการแสดงโขนพระราชนิพนธ์ ดังนั้น การวางบทการแสดงของบทการแสดงโขนพระราชนิพนธ์ในลักษณะนี้จึงเป็นไปเพื่อเอื้อให้ผู้ชมร่วมสมัยเข้าใจได้

1.2 การตัดเหตุการณ์ที่ไม่สำคัญ

การตัดเหตุการณ์ที่ไม่สำคัญหมายถึง การที่บทการแสดงโขนพระราชนิพนธ์ได้ตัดเหตุการณ์ที่เคยปรากฏมาก่อนในบทการแสดงยุคก่อนหน้าออกไป โดยเหตุการณ์ส่วนใหญ่ที่บทการแสดงโขนพระราชนิพนธ์ตัดออกนั้นมักเป็นเหตุการณ์ที่ไม่มีความสำคัญต่อเนื้อเรื่องหลัก หรือเป็นเหตุการณ์ย่อยที่เป็นเพียงส่วนประกอบของเนื้อเรื่องเท่านั้น การตัดเหตุการณ์เหล่านั้นออกไปจึงเป็นการปรับลดความยาวของเนื้อเรื่อง ทำให้สามารถดำเนินการแสดงได้อย่างรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเหตุการณ์ที่บทการแสดงโขนพระราชนิพนธ์มักตัดออกไป เช่น บทจัดทัพ บทระส่ำระสาย บทบรรยายการเดินทาง เป็นต้น

1.3 การปรับลดความยาวของบทการแสดง

การปรับลดความยาวของบทการแสดงคือการที่บทการแสดงโขนพระราชทานทำให้บทการแสดงที่สืบทอดมาจากบทการแสดงในยุคก่อนหน้ามีความยาวน้อยลง ทำให้ใช้เวลาในการแสดงน้อยลงตามไปด้วย ลักษณะที่ปรากฏในการปรับลดความยาวของบทการแสดงมี ปรากฏหลายกลวิธี ตัวอย่างเช่นในชุดจองถนน พ.ศ. 2555 ตอนที่ชมรถทรงของพระราม บทการแสดงโขนพระราชทานได้ตัดต่อเนื้อความจากบทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 แล้วนำมาเรียบเรียงโดยเชื่อมสัมผัสใหม่ โดยปรากฏในบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ว่า

(โขน) ๑ รถเอยรถอินทร์	เทียมสินธพเทพทั้งสี่
พระลักษมณ์นั่งบัลลังก์ตรมณีนี	สารถีขี่ขัณฑ์ยาตรา
เครื่องสูงเรียงริ้วเป็นทิวทอง	แตรสังข์ฆ้องกลองลั่นป่า
วานรโห่ฮึกเป็นโกลา	บันเท่งทำกิริยาเป็นท่าทาง
บ้างโลดเต้นแผ่นผกหกกลับ	กระโดดจับแมลงวันคันสีข้าง
บ้างนั่งลงหาเหาเถาแข่งคาง	เริงร่ามากกลางทางสาคร
เสียงรถเสียงพลรคนอง	สะเทือนท้องสมุทรไท่ไหวกระฉ่อน
ฝูงปลาว่ายแหวกแตกขจร	เร่กระปี่นิกรจรรลี

ฯ 8 คำ ฯ เชิด

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2510: 143-144)

ส่วนบทการแสดงโขนพระราชทานระบุว่า

(ร้องเพลงดั่งดั่ง)

รถเอยรถอินทร์	งามสิ้นสาวภาคเฉลิมศรี
พระลักษมณ์นั่งหน้ารถมณีนี	เคียงคู่พระจักรียาตรา
เครื่องสูงเรียงริ้วเป็นทิวทอง	แตรสังข์ฆ้องกลองก้องป่า
วานรโห่ฮึกเป็นโกลา	บันเท่งทำกิริยาเป็นท่าที่

(มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ, 2555: 28)

จากบทการแสดงข้างต้นพบว่า บทการแสดงโขนพระราชทานนำบทที่ 2 มาจากบทที่ 2 ของบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ส่วนบทที่ 1 ของบทการแสดงโขนพระราชทานเป็นการเรียบเรียงใหม่โดยมีเนื้อความใกล้เคียงกันกับในบทที่ 1 ของบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ลักษณะดังกล่าวทำให้บทร้องมีขนาดสั้นลง จากกลอนบทละคร 4 บทเป็น 2 บท ในขณะเดียวกันก็ได้เปลี่ยนเพลงร้องจากเดิมที่เป็นเพลงโขนซึ่งมีจังหวะช้า เปลี่ยนเป็นเพลงดั่งดั่งที่มีจังหวะเร็วกว่า ทำให้สามารถแสดงได้อย่างรวดเร็วมากยิ่งขึ้น

1.4 การใช้การแสดงแทนบทบรรยาย

การใช้การแสดงแทนบทบรรยายเป็นลักษณะที่บทร้องพระราชนิพนธ์มักนำมาใช้เพื่อลดบทบาทแสดงให้มีจำนวนน้อยลง โดยอาศัยการแสดงบนเวทีเป็นส่วนช่วยในการดำเนินเรื่องแทน และด้วยเหตุที่การแสดงบนเวทีดังกล่าวไม่มีบทบาทบรรยายการแสดงกำกับ จึงทำให้การแสดงรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่นในบทร้องพระราชนิพนธ์ชุดศึกมัยราพณ์ พ.ศ.2554 ตอนที่หนุมานต่อสู้กับมัจฉานุ โดยบทร้องแสดงของพระราชนิพนธ์ระบุเนื้อความในตอนนั้นว่า

(ร้องเพลงสิงโลด)

บัดนั้น	มัจฉานุซึ่งรักษาสระอยู่
เห็นสิงห์ใหญ่หมายใจว่าศัตรู	ก็โบกหางว้างวู่แหวกมา
ทะยานขึ้นยืนขวางทางไว้	แล้วว่าเหวี่ยงสิงห์ใหญ่ใจกล้า
มัยราพณ์ให้เร้าเผ้าคงคา	อย่าเข้ามาเร่งกลับคืนไป

(ปีพาทย์ทำเพลงเชิด)

(มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ, 2554ก: 28)

จากบทร้องแสดงข้างต้น เมื่อนำมาแสดงจริงผู้แสดงจะต้องตีทำรำจากถ้อยคำในบทร้อง แล้วร่ายรำตามที่บทร้องกำหนดไว้ ครั้นสิ้นสุดบทร้อง หน้าพาทย์ก็จะบรรเลงเพลงเชิด ผู้แสดงเป็นหนุมานและมัจฉานุจะเข้าต่อสู้กัน โดยไม่จำเป็นต้องมีบทบรรยายท่าทางการต่อสู้ประกอบ ทำให้สามารถดำเนินเรื่องได้อย่างรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ซึ่งกลวิธีการใช้เพลงหน้าพาทย์ประกอบการแสดงแทนบทบรรยายดังกล่าว เป็นกลวิธีที่บทร้องพระราชนิพนธ์สืบทอดมาจากละครดึกดำบรรพ์นั่นเอง

ภาพหนุมานต่อสู้กับมัจฉานุ

(มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ, 2554ข: 28)

การปรับบททั้ง 4 ลักษณะข้างต้น ล้วนแล้วแต่เป็นกลวิธีที่ทำให้บทร้องพระราชนิพนธ์สามารถดำเนินเรื่องได้อย่างรวดเร็วมากยิ่งขึ้น การปรับบทดังกล่าวมีจุดประสงค์เพื่อสร้างบทร้องที่สอดคล้องกับรสนิยมของผู้ชมร่วมสมัยที่ต้องการความรวดเร็วในการชมการแสดง ตลอดจนชื่นชมความงดงามของศิลปะการร่ายรำ ฉาก บรรยากาส และความไพเราะของเสียงดนตรีภายในระยะเวลาอันจำกัด

2. ความเป็นเอกภาพ

บทการแสดงโขนพระราชทานมักมีลักษณะการปรับบทโดยคำนึงถึงเอกภาพของเรื่องเป็นสำคัญ โดยสามารถอธิบายได้ใน 2 ลักษณะคือ การมีเนื้อเรื่องที่สมบูรณ์ในแต่ละชุดการแสดง และการทำให้เนื้อเรื่องหลักโดดเด่น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 การมีเนื้อเรื่องที่สมบูรณ์ในแต่ละชุดการแสดง

หมายถึงการที่บทการแสดงโขนพระราชทานเลือกเนื้อเรื่องโดยให้มีการเริ่มต้นและจบเรื่องอย่างสมบูรณ์ภายในตอนเดียว ตัวอย่างเช่น ในบทการแสดงโขนพระราชทานชุดพรหมาศ พ.ศ.2552 ที่บทการแสดงส่วนใหญ่มาจากบทคอนเสิดเรื่องรามเกียรติ์พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งสิ้นสุดในตอนที่พระลักษมณ์ต้องศรและอินทรชิตยกทัพกลับเข้าเมือง แต่บทการแสดงโขนพระราชทานกลับเลือกนำเนื้อความในตอนต่อจากนั้นมาแสดงเพิ่ม คือตอนพระรามแกล้งไปจนถึงพระลักษมณ์ฟื้น การเลือกที่จบเรื่องเช่นนี้ คือนำเนื้อความตอนที่ตัวละครเอกอย่างพระรามและพระลักษมณ์สามารถแก้ฤทธิ์ศรจากศัตรูได้มารวมเข้าไว้ ทำให้เนื้อเรื่องดำเนินไปได้อย่างสมบูรณ์ ไม่ทิ้งปมปัญหาในตอนจบของเรื่อง ทำให้เกิดเอกภาพขึ้นอย่างชัดเจน

อนึ่ง เสาวณิต วิงวอน (2519: 101) ได้อธิบายลักษณะการจบเรื่องของการแสดงโขนไว้ว่า การแสดงโขนไม่นิยมจบเรื่องโดยทิ้งไว้ในจุดที่ฝ่ายมนุษย์แพ้ฝ่ายยักษ์ หรือที่เรียกว่า “พระล้ม” เนื่องจากถือกันว่าเป็นลางร้าย จะทำให้เกิดภัยพิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องแสดงไปจนถึงตอนที่มิผู้แก้ไขได้ และแม้แต่เนื้อเรื่องในตอนที่ทศกัณฐ์ตาย หรือที่เรียกว่า “ยักษ์ใหญ่ล้ม” ก็ไม่นิยมนำมาแสดงเช่นเดียวกัน เพราะถือว่าเป็นตอนสำคัญ หากจำเป็นต้องนำมาแสดงก็ต่อเมื่อได้รับพระบรมราชโองการเท่านั้น ลักษณะการจบเรื่องดังกล่าวสอดคล้องกันกับที่บทการแสดงโขนพระราชทานใช้เลือกเนื้อเรื่องเพื่อมาแสดงดังที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าบทการแสดงโขนพระราชทานได้สืบทอดลักษณะการเลือกเนื้อเรื่องแบบนี้มาเช่นเดียวกัน

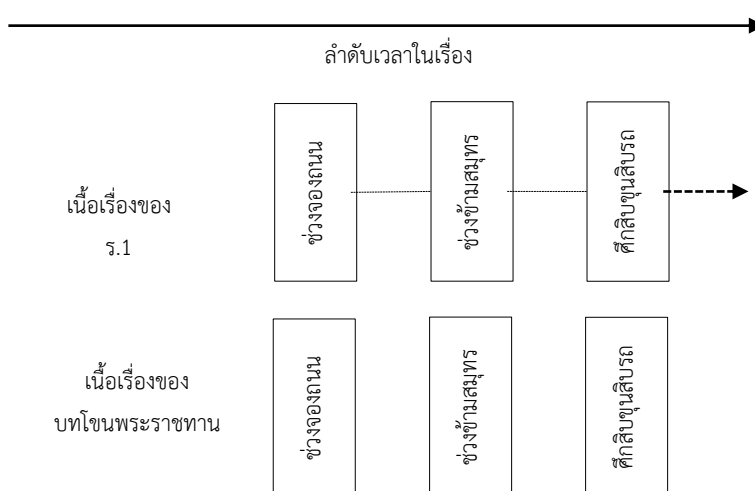
อีกหนึ่งตัวอย่างที่แสดงให้เห็นการเลือกเนื้อเรื่องเพื่อให้เรื่องสมบูรณ์ คือการตัดต่อเนื้อเรื่องจากบทการแสดงในยุคก่อนหน้าที่ปรากฏในบทการแสดงโขนพระราชทานชุดจองถนน พ.ศ.2555 ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ก็ทำให้พบว่าบทการแสดงโขนพระราชทานวางโครงเรื่องโดยการนำเนื้อความจำนวน 3 ช่วงที่ไม่ต่อเนื่องกันมาวางต่อกัน ทำให้กลายเป็นโครงเรื่องใหม่ที่มีความสมบูรณ์ในตนเอง เนื้อความดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

1. เนื้อความช่วงจองถนน คือตั้งแต่เหตุการณ์ที่พระรามวางแผนจะยกทัพข้ามสมุทรไปยังเมืองลงกา จนถึงเหตุการณ์ที่หนุมานสามารถสั่งให้นางสุพรรณมัจฉาล้มเลิกการจองถนนได้สำเร็จ ซึ่งปรากฏในบทการแสดงองก์ที่ 1 ฉากที่ 1-6

2. เนื้อความช่วงข้ามมหาสมุทร คือเหตุการณ์ที่พระรามยกทัพข้ามสมุทรเป็นครั้งแรก หลังจากที่ได้รับพระอินทร์นำราชมารดาถวาย ซึ่งปรากฏในบทการแสดงองก์ที่ 1 ฉากที่ 7 โดยในบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เนื้อความดังกล่าวไม่ได้ต่อเนื่องจากเหตุการณ์จองถนนแต่อย่างใด

3. เนื้อความช่วงศึกสิบขุนสิบรถ คือตั้งแต่เหตุการณ์ที่ทศกัณฐ์เตรียมยกทัพพร้อมกับสิบขุนสิบรถไปจนถึงเหตุการณ์ที่ทศกัณฐ์ยกทัพกลับเข้าเมืองลงกา ซึ่งปรากฏในองก์ที่ 2 ฉากที่ 1-3

แผนภาพแสดงเนื้อเรื่องของชุดจอถนน พ.ศ.2555 ตามลำดับเวลา

แม้เนื้อความทั้ง 3 จะไม่ใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันตามที่ปรากฏในบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 แต่เมื่อตัดมาเรียงต่อกันเช่นนี้ก็ทำให้เนื้อเรื่องของโขนพระราชทานสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น คือเริ่มจากการจอถนนตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งสำเร็จ อันเป็นการเปิดประเดิมการศึกษาถึงกลไกของทัพพระราม แล้วจึงปรากฏการยกทัพข้ามสมุทร เพื่อแสดงความยิ่งใหญ่ของทัพพระรามและประเดิมถนนใหม่นั้น และตามด้วยศึกสิบขุนสิบรถซึ่งเป็นศึกแรกที่ทศกัณฐ์ยกทัพออกมารบด้วยตนเอง อันเป็นศึกสำคัญที่ทศกัณฐ์และพระรามผู้เป็นผู้นำของทั้งสองฝ่ายได้รับกันที่สุดในที่สุด

2.2 การทำให้เนื้อเรื่องหลักโดดเด่น

หมายถึงการที่บทการแสดงโขนพระราชทานขบขันให้เนื้อเรื่องหลักในแต่ละชุดการแสดงโดดเด่นมากยิ่งขึ้น โดยอาศัยการคัดเลือกเหตุการณ์เฉพาะที่จำเป็นมาประกอบบทการแสดงเท่านั้น ปรากฏใน 2 ลักษณะ คือ การตัดเหตุการณ์ย่อยเพื่อทำให้เนื้อเรื่องโดดเด่น และการขบขันทวิละครเด่น

2.2.1 การตัดเหตุการณ์ย่อยเพื่อทำให้เนื้อเรื่องหลักโดดเด่น

บทการแสดงโขนพระราชทานเลือกที่จะตัดเหตุการณ์ย่อยที่ไม่เกี่ยวข้องข้องกับเนื้อเรื่องหลักออกบางส่วน เนื่องจากเหตุการณ์ย่อยดังกล่าวอาจทำให้ผู้ชมการแสดงละจุดสนใจจากเนื้อเรื่องหลัก และทำให้เอกภาพของเรื่องสูญเสียได้ ดังนั้นบทการแสดงโขนพระราชทานจึงเลือกตัดเหตุการณ์เหล่านั้นออกไป ตัวอย่างเช่น ในบทการแสดงโขนพระราชทานชุดพรมาศ พ.ศ.2552 หลังจากที่พระรามสลับไปเพราะเศร้าโศกเสียใจ ด้วยเข้าใจว่าพระลักษมณ์ตายเพราะต้องศรของอินทรชิต บทการแสดงโขนพระราชทานได้ตัดเนื้อความตอนที่สีดาและตรีภูวานั่งบุษบกเดินทางมาดูศพของพระรามที่สนามรบตามคำสั่งของทศกัณฐ์ และตรีภูวาหลเตือนสีดาก่อนจะพากันเดินทางกลับลงกา ซึ่งเคยปรากฏในบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 และบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ออกไป การตัดเหตุการณ์ดังกล่าวออกไปทำให้เนื้อเรื่องของบทการแสดงโขนพระราชทานมีเฉพาะเนื้อเรื่องของทัพพระรามที่สนามรบเท่านั้น ทำให้เอกภาพของเรื่องชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2.2.2 การชูปทบาทตัวละครเด่น

บทการแสดงโขนพระราชทานเลือกที่ตัดและเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของเหตุการณ์บางส่วน เพื่อเพิ่มบทบาทให้ตัวละครเด่นให้มากยิ่งขึ้น และลดบทบาทของตัวละครประกอบลงไป ทำให้จุดสนใจของผู้ชมคงอยู่เฉพาะตัวละครเด่นนั้นๆ ตัวอย่างเช่นในบทการแสดงโขนพระราชทานชุดโมกขศักดิ์ พ.ศ.2556 ในตอนที่หนุมานเห็นพระลักษมณ์ต้องหอกโมกขศักดิ์จึงรีบเข้าไปอุดชักหอกนั้น และบทเจรจาในตอนท้ายที่หนุมานไม่สามารถถอนหอกนั้นออกจากพระลักษมณ์ได้ โดยบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชานิพนธ์รัชกาลที่ 1 ระบุว่า

๑ ต่างตนต่างเข้าประคององค์	พระลักษมณ์สุริย์วงศ์นาคา
อุดชักโมกขศักดิ์สูรา	ไม่เคลื่อนคลาออกจากอินทรี
สุดฤทธิ์สุดคิดจะแก้ไข	ชลนัยน์อาบพัฏร์กระบี่ศรี
ต่างตนต่างแสนไค้	อิงมีรักน้องพระสีก ร ๗

๗ 4 คำ ๗ โอด

(กรมศิลปากร, 2540: 386)

ส่วนบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชานิพนธ์รัชกาลที่ 2 ระบุว่า

บัดนั้น	พวกพลกระบี่มีศักดิ์
เคียงประคองน้องพระหริรักษ์	อุดชักหอกชัยไม่เคลื่อนคลา
เป็นสุริย์สุดฤทธิ์จะคิดอ่าน	แสนสงสารพระลักษมณ์หนักหนา
บ้างกลิ้งเกลือกเสือกกายฟายน้ำตา	โศกาอ้ออิงคะนึ่งไป

๗ 4 คำ ๗ โอด

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2510: 237)

ในขณะที่บทการแสดงโขนกรมศิลปากรระบุว่า

(เจรจา)

หนุมาน : หนุมานขุนสวามุณีศักดิ์ เห็นน้ององค์พระจักรีต้องหอกมาร จึงแผลง
ฤทธิไกรอันชัยชาญ เข้าถอนหอกของอสูรา
(เป่าพาทย์ทำเพลงร่ำ)

หนุมาน : แม้จะแผลงฤทธาสักเพียงใด ก็ไม่สามารถจะถอนได้ดังปรารถนา

(กรมศิลปากร, 2544: 5-6)

จากเนื้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า บทการแสดงโขนกรมศิลปากรได้เรียบเรียงขึ้นใหม่โดยมีเนื้อหาที่แตกต่างจากบทการแสดงในยุคก่อนหน้านี้ กล่าวคือ บทการแสดงในยุคก่อนหน้านั้นเน้นว่าพลวานรทั้งหลายต่างช่วยกันเข้าไปอุดชักหอกโมกขศักดิ์ออกจากพระลักษมณ์ แต่ในบทการแสดงโขนกรมศิลปากรระบุว่า มีเพียงหนุมานเท่านั้นที่เข้าไปอุดชักหอก และบทการแสดงโขนกรมศิลปากรในตอนดังกล่าวได้สืบทอดมายังบทการแสดงโขนพระราชทานด้วย แสดงให้เห็นว่าบทการแสดงโขนพระราชทานเลือกใช้บทการแสดงโดยเน้นที่การชูความโดดเด่นของตัวละครหนุมาน มากกว่าตัวละครพลวานรอื่นๆ ทำให้จุดสนใจของผู้ชมคงอยู่เฉพาะตัวละครตัวเดียว ทำให้โดดเด่นมากยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น บทการแสดงโขนพระราชทานมีเอกภาพมากยิ่งขึ้นจากการตัดเหตุการณ์ย่อยเพื่อให้เนื้อเรื่องหลักโดดเด่น และชูบทบาทของตัวละครเด่น เพื่อสร้างจุดเน้นหรือเอกภาพของเรื่อง ซึ่งลักษณะดังกล่าวก็สอดคล้องกับรสนิยมของผู้ชมปัจจุบัน

สรุปผลการศึกษา

จากผลการศึกษาข้างต้นพบว่า ลักษณะเด่นของบทการแสดงโขนพระราชทานที่พบมี 2 ด้าน คือ ด้านความรวดเร็ว และด้านเอกภาพ ในด้านความรวดเร็วเกิดจากการปรับบทการแสดงกลวิธี 4 ชนิด คือ การตัดสลับฉาก-การดำเนินเรื่องแบบคู่ขนาน การตัดเหตุการณ์ที่ไม่สำคัญ การปรับลดความยาวของบทการแสดง และการใช้การแสดงแทนการบรรยาย ส่วนลักษณะเด่นด้านเอกภาพเกิดจากกลวิธี 2 ชนิด คือ การมีเนื้อเรื่องที่สมบูรณ์ในแต่ละชุดการแสดง และการทำให้เนื้อเรื่องหลักโดดเด่น ในกลวิธีที่ทำให้เนื้อเรื่องหลักโดดเด่นนั้นพบว่า มี 2 กลวิธีย่อยประกอบอยู่ คือ การตัดเหตุการณ์ย่อยเพื่อให้เนื้อเรื่องโดดเด่น และการชูบทบาทตัวละครเด่น

การแสดงโขนพระราชทานมีลักษณะตอบสนองต่อความต้องการของผู้ชมร่วมสมัยที่มีข้อจำกัดด้านเวลา โดยมุ่งเน้นการแสดงที่มีความรวดเร็ว ฉับไว ส่งผลให้บทการแสดงโขนพระราชทานแต่ละชุดสามารถแสดงได้ภายในระยะเวลาที่จำกัด เพียงประมาณ 2 ชั่วโมง 30 นาที ซึ่งแตกต่างจากการแสดงโขนโดยปกติที่ใช้เวลาประมาณ 3-4 ชั่วโมง ความยาวของเวลาการแสดงที่ลดน้อยลงเช่นนี้ได้ส่งผลต่อเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ที่ใช้ในการแสดง เนื่องจากโดยปกติวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์มีลักษณะเป็นเรื่องยาว คือมีเหตุการณ์ต่อเนื่องสอดร้อยกันไปจนจบเรื่อง การนำเรื่องรามเกียรติ์มาแสดงในแต่ละตอนจึงจำเป็นต้องใช้เวลานานไปด้วย ครั้นเมื่อโขนพระราชทานจำเป็นต้องจำกัดการแสดงไว้ภายในเวลาที่กำหนด ผู้สร้างบทจึงจำเป็นต้องปรับบทการแสดงให้มีขนาดสั้นลง แต่ต้องยังคงเรื่องราวที่สมบูรณ์และน่าสนใจเอาไว้ได้ ดังนั้นจึงต้องอาศัยหลักด้านเอกภาพมาช่วยสร้างเรื่องราวในบทแสดงดังกล่าว ดังนั้น ลักษณะเด่นทั้ง 2 ด้านนี้จึงมีความสัมพันธ์กัน และทำหน้าที่สอดประสานกันเพื่อให้เกิดการแสดงที่มีความโดดเด่น สมบูรณ์ในตัวเอง และสอดคล้องกับรสนิยมของผู้ชมร่วมสมัยนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมศิลปากร. (2540). **บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช**. เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- _____. (2554). “**บทโขน เรื่องรามเกียรติ์ ชุดฟุ้งหอกโมกขศักดิ์**.” จัดแสดง ณ โรงละครแห่งชาติ วันจันทร์ที่ 1 สิงหาคม 2554. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)
- จารุณี อาริรุ่งเรือง. (2557). “กระบวนการทัศน์ของการออกแบบฉากการแสดงโขน: กรณีศึกษาโขนตามแนวพระราชเสาวนีย์ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ประเมษฐ์ บุญยะชัย. (2560). ผู้เขียนบทและกำกับการแสดงโขนพระราชนิพนธ์. สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2560.
- พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. (2510). **บทละครเรื่องรามเกียรติ์**. เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- _____. (2556). **คู่มือการแสดงโขนชุดศึกกุ่มภรณ์ ตอนโมกขศักดิ์**.
- _____. (2555). **คู่มือการแสดงโขน ชุด จองถนน**.
- _____. (2554ก). **คู่มือการแสดงโขน ชุด ศึกมัยราพณ์**.
- _____. (2554ข) วัตถุประสงค์บันทึกการแสดงโขนพระราชนิพนธ์ชุดศึกมัยราพณ์ พ.ศ.2554 [วัตถุประสงค์บันทึกการแสดง].
- เสาวณิต วิงวอน. (2519). “การศึกษาวิเคราะห์บทโขนเรื่องรามเกียรติ์.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Thai Ticket Major. (2560). **การแสดงโขนพระราชนิพนธ์ชุดศึกอินทรชิต ตอนพรหมาศ**. 9 มิถุนายน 2560. แหล่งที่มา: <http://www.thaiticketmajor.com/performance/khon-prommas-2015-th.html>